

Yazar: Bekir Caner Şafak

*Ankara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğrencisi

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Silahlı Kuvvetlerin sivil siyasete müdahale sürecinin ilk örneği, 27 Mayıs'tır. 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen askeri müdahale ile Türkiye'de ilk kez gizli oy, açık tasnif yöntemiyle seçilmiş hükümet olan Demokrat Parti hükümeti indirilmiş ve iktidarın sivillere devredildiği Kasım 1961'e kadar ülke, ordu mensuplarının yer aldığı yasama ve yürütme yetkilerine sahip Milli Birlik Komitesi tarafından idare edilmiştir.

Silahlı Kuvvetler tarafından gerçekleştirilen darbe, demokrasiyi kurtarmak adına tek çarenin bu olduğu savıyla meşrulaştırılmıştır. Diğer bir gerekçe ise Atatürk devrimlerinin korunması ile devlet onuru ve prestijinin yeniden sağlanması olarak sunulmuştur.[1] Bu gerekçeler bildiride de net şekilde belirtilmiştir.

“Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla, Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekate Silahlı Kuvvetlerimiz; partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak, idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır.”[2]

Kurucu Kemalist kadrolar, modernleşme ajandasında asli referans noktası olarak Batı dünyasını almışlardır. Ve *“ideal Batı kavrayışlarında devlet nosyonunu burjuva-demokratik devletin oluşturduğu ve değişen koşullara rağmen bu ideale bağlı kalmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.”[3]* Kanaatimce 27 Mayıs Darbesi'ni gerçekleştiren Silahlı Kuvvetler mensupları da bu idealleri benimsemekte ve kendilerine bu ideali koruma misyonu yüklemekteydiler. Ayrıca bildiride yer alan, *“Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadıktız. NATO ve CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız.”[4]* ifadesinden de Batı bloku içerisinde yer almaya devam edileceği vurgulanmıştır.

Bir yoruma göre, ortada demokrasi ve anayasaya karşı Demokrat Parti yönetimi tarafından gerçekleştirilen bir “darbe” söz konusuydu ve 27 Mayıs, ortadan kalkmış demokrasi ve hukuk devletini yeniden kurmak amacıyla gerçekleştirilen bir “karşı-darbe” idi.[5]

Bu askeri müdahalenin meşruiyetini Silahlı Kuvvetlerin kendinde gördüğü rejimin sahibi olma fikri oluşturmaktadır. Bu taktik bir söylemden ziyade bütünüyle içselleştirilmiş ve varoluş tarzına dönüşmüş siyasal-toplumsal bir tasarıdır. Dolayısıyla Silahlı Kuvvetler mensupları, tehlikede olduğunu düşündükleri rejimi kurtarma misyonunu kendilerinde görerek harekete geçmişlerdir. İlgili olguyu açıklarken “pretoryanizm” kavramı etrafında tartışma yürütmek faydalı olacaktır çünkü bahsettiğimiz “sahip olma” düşüncesi, kanaatimce pretoryanizmin kökenini oluşturmaktadır.

“Pretoryanizm, bir ülkede silahlı kuvvetlerin doğrudan ya da dolaylı şekilde o ülke siyasetine yön verme motifleriyle hareket etmesi, bu hedefe yönelik olarak açıktan ya da örtük çeşitli girişimlerde ve müdahalelerde bulunması, yani fiili güç kullanma tehdidi ya da doğrudan kullanımı ile sivil otoriteden bağımsız ve siyaseti belirleyen bir güç olarak davranması ve sivil siyasi iklimi ve pratiği vesayet altında buldurması hallerine referans verecek şekilde kullanılan bir terimdir.”[6]

Pretoryan rejimlerde ordunun asli görevi olan, mensubu olduğu ülkeyi dış tehditlere karşı savunmak ve ülkenin güvenliğini sağlamak görevlerinin yanı sıra ülkedeki siyasal hayata müdahale ederek uygun gördüğü değer, kurum ve teamüllerin güvenliğini ve devamını sağlamak gibi bir misyonu da vardır.

Alanyazında asker-sivil ilişkilerinin sınıflandırılması konusunda en yaygın kabul gören çalışma, Nordlinger'in "*Soldiers in Politics*" adlı eseridir. Modellemede rejimler pretoryan olan ve pretoryan olmayan şeklinde ayrılmaktadır. Pretoryan modeller; *riyaset/veto rejimleri*, *muhafız rejimler* ve *hükmedici rejimler* olarak üçe ayrılmaktadır. Pretoryan olmayan modeller ise kendi içinde *geleneksel/aristokratik*, *liberal/demokratik* ve *totaliter/nüfuz edici* model olarak üçlü şekilde kategorize edilir.[7] 27 Mayıs'ı gerçekleştiren subayların ekseriyetinin isteği, *muhafız rejim* kurulmasıdır. Mezkur model yarımuhafazakâr bir yapıdadır ve darbe ile indirilen sivil siyasal iktidarın bozulmaya uğrattığını ileri sürdüğü unsurları restore ettikten ve yeniden bozulmayı önleyecek tedbirleri aldıktan sonra sivil siyasete geçişe olanak tanımaktadır.[8] Bu sonuca varmamızın en büyük nedeni, Milli Birlik Komitesi'nin bir an önce demokratik bir anayasa yapıp seçimlere gitmek istemesidir. Ancak MBK içinde, başında Albay Türkeş'in bulunduğu 14 kişilik grubun siyasal partilere itimadı yoktu ve siyasal dizgede temel bazı reformları yapmadan iktidarı bırakmak yanlısı değildiler, yani *hükmedici rejim* kurma taraftarıydılar. 13 Kasım

1960'ta 14'ler olarak adlandırılan bu hizip, komiteden çıkartılmış ve yurtdışı görevlerine gönderilerek tasfiye edilmiştir.[9]

27 Mayıs Darbesi'nden sonra Milli Birlik Komitesi tarafından Hindistan'a gönderilen Alparslan Türkeş'in, eşi Muzaffer Hanım ile birlikte üç yıl aradan sonra Ankara'ya dönüşünde çekilmiş fotoğrafı (21 Şubat, 1963).

MBK'deki tasfiye, iktidardakilerin parlamenter demokrasiye dönüşten yana olduklarını göstermektedir. O tarihten itibaren İkinci Cumhuriyet'in kurumları, oldukça hızlı bir şekilde yerlerini almaya başlamıştır.[10] Hatta darbenin yapıldığı gün, İstanbul Üniversitesi'nden rektör Sıddık Sami Onar başkanlığında 5 hukuk profesörü Ankara'ya yeni bir Anayasa hazırlamak üzere getirilmiştir. Ertesi gün profesörler, DP hükümetinin Anayasaya aykırı hareket ettiği gerekçesiyle meşruiyetini yitirdiği ve bu

yüzden askeri müdahalenin meşru olduğu şeklinde temellendirilen bir bildiri yayımlamışlardır. Bu görüş MBK tarafından benimsenmiş ve ilerleyen aylarda DP'nin çalışmaları durdurulmuş ve ardından kapatılmıştır.

Darbenin akabinde ordu demokrasiyi yeniden tesis amacıyla birtakım icraatlarda bulunmuş, basına biraz daha alan açılmış, Demokrat Parti döneminde tutuklanan siyasi mahkumlar serbest bırakılmış, demokrasinin ayakta kalmasını sağlayacak kurumların ve dengeleyici mekanizmaların yer aldığı yeni anayasa için komisyon oluşturulmuştur.[11]

Anayasa metnini yazma görevi bir kurucu meclise verilmiştir. Kurucu Meclis, MBK'den oluşan bir üst kanat ve faaliyette bulunan siyasi partilerden, meslek kesimleri ile illerin 272 temsilcisinden oluşan bir alt kanat olan Temsilciler Meclisi'nden oluşmaktaydı. Kurucu Meclis'e bağlı 20 kişilik Anayasa Komitesi tarafından çalışmalar yürütülmekteydi.[12] MBK'nin meclisteki görevi, Anayasa yapma sürecine ve hükümetin çalışmalarına vesayet etmek şeklindedir. Buradaki "vesayet" mekanizması direkt olarak pretoryanist anlayışı yansıtmaktadır.

Diğer bir husus ise Anayasa'da Milli Güvenlik Kurulu'nun kurulması ve dolayısıyla orduya anayasal bir rol verilmesidir. Cumhurbaşkanı'nın (onun yokluğunda başbakanın) başkanlık ettiği MGK'nın görevi, hükümete iç ve dış güvenlik hakkında tavsiyelerde bulunmaktır. MGK kuruluşunu izleyen 20 yılda devlet siyaseti üzerindeki nüfuzunu giderek artırmış ve kimi zaman gerçek bir iktidar merkezi olarak kabinenin yerini alarak pretoryanist anlayışla devletin güçlü bir bekçisi haline gelmiştir.[13] Feroz Ahmad'ın deyişiyle "milli güvenlik öylesine geniş ve her şeyi kapsayan bir kavramdı ki, paşaların kabinenin önüne getirilen hemen her konuda söyleyecek bir şeyi vardı".[14]

1961 Anayasası, Türk anayasacılık geleneğinde birey hakları ve özgürlükleri açısından en ileri aşamayı temsil etse de pretoryan bir siyasi iklimden doğan ve onu yeniden üretmesi beklenen bir metin olduğunu ortaya koyan hükümlere de yer vermiştir. Yukarıda bahsettiğimiz MGK'nin yanı sıra askeri yargı ve Askeri Yargıtay anayasada düzenlenmiş ve anayasal kurumlar statüsüne kavuşturulmuştur.[15]

"Darbe sonrası yaşanan olağanüstü ve askeri vesayet esaslı dönemi sona erdiren 15 Ekim 1961 seçimleri, askerleri memnun etmeyecek ve ordu içerisinde iktidarın sivillere devredilmesinde acele edildiği ve 27 Mayıs müdahalesi ile erişilmeye çalışılan sürecin akamete uğratıldığı görüşünü savunan yani pretoryan rejimler tartışmasında hükmedici rejim olarak adlandırılan modelin hayata geçirilmesi taraftarı olan grupların siyasete yeniden müdahale etme yönündeki isteklerini kuvvetlendirecektir."[16]

Demokrat Parti kapatılmasına rağmen DP'nin siyasi tabanının oluşturduğu iki parti, 1961 seçimlerinde %48,5 oranında oy almıştır. İktidarın bir neo-DP koalisyonuna teslim edilmesi söz konusu olmadığı için (ordunun yeniden müdahale etmesine yol açabilirdi) Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, hükümet kurma görevini İsmet İnönü'ye vermiştir.

Demokratikleşme ve sivil siyasete geçiş süreci pürüzsüz olmamış, 27 Mayıs hareketinin istenilen sonuca ve başarıya ulaşmadığını ve bu nedenle iktidarın sivillere devredilmemesi gerektiğini savunan Talat Aydemir tarafından Şubat 1962 ve Mart 1963 yıllarında iki darbe teşebbüsünde bulunulmuş fakat bu teşebbüsler başarıya ulaşamamıştır.[17]

Sonuç olarak, DP'nin özellikle son dönemde artan ve anti-demokratik bulunan atakları, bu atakların TSK tarafından devlet-cumhuriyet-demokrasi tahayyülü açısından adeta bir norm-dışılık olarak görülmesi ve diğer yandan bu norm-dışılığa karşı toplumun "ilerici" kesimlerinin desteği sonucu TSK, pretoryanist bir

şekilde kendini devletin ve toplumun içine düşüğü buhrandan kurtarıcı bir özne ve daha sonra da hakem olarak görmüştür. Ordu hakemlik rolünü, yürürlüğe konulan anayasayla birlikte, sivil siyasetçilerin ordunun devlet-cumhuriyet-demokrasi tahayyül normlarından sapmalar olduğunda onları hizalandırarak ve böylece sivil siyasetçilere olan güvensizliği dengeleyecek kurumlar aracılığıyla yürütmeye başlamıştır.

27 Mayıs 1960 Darbesi sonrası tutuklanan Demokrat Parti yetkilileri, Yassıada'da duruşma salonunda.

Dipnot:

- [1] Ümit Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, İstanbul: Boyut Kitapları, 1997, s.201-202.
- [2] 27 Mayıs Darbe Bildirisi. 11 Nisan 2021 tarihinde https://tr.wikisource.org/wiki/27_Mayıs_Darbe_Bildirisi adresinden erişildi.
- [3] Nazan Çiçek, 2021, Ders 1: Tek Partili Rejimin Konsolidasyonu, ders notları, Türk Siyasal Hayatı II SBK0308-A, Ankara Üniversitesi, 17 Şubat 2021.
- [4] 27 Mayıs Darbe Bildirisi. 11 Nisan 2021 tarihinde https://tr.wikisource.org/wiki/27_Mayıs_Darbe_Bildirisi adresinden erişildi. [5] Cem Eroğul, *Anatüzeeye Giriş*, Ankara: İmaj Yayınevi, 2016.
- [6] Nazan Çiçek, 2021, Ders 4: 27 Mayıs Darbesi ve Pretoryanizm Tartışmaları, ders notları, Türk Siyasal Hayatı II SBK0308-A, Ankara Üniversitesi, 10 Mart 2021. [7] Nazan Çiçek, 2021, Ders 4: 27 Mayıs Darbesi ve Pretoryanizm Tartışmaları, ders notları, Türk Siyasal Hayatı II SBK0308-A, Ankara Üniversitesi, 10 Mart 2021. [8] Nazan Çiçek, 2021, Ders 4: 27 Mayıs Darbesi ve Pretoryanizm Tartışmaları, ders notları, Türk Siyasal Hayatı II SBK0308-A, Ankara Üniversitesi, 10 Mart 2021.
- [9] Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, s. 259-261. [10] Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 31. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- [11] Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 31. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- [12] Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 31. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- [13] Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 31. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015. [14] Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 11. Baskı, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012, s. 153157. [15] Nazan Çiçek, 2021, Ders 5: 1961 Anayasası ile Kurulan Yeni Düzen ve Demokrat Parti'nin

Yargılanma Süreci, ders notları, Türk Siyasal Hayatı II SBK0308-A, Ankara Üniversitesi, 17 Mart 2021.
[16] Nazan Çiçek, 2021, Ders 5: 1961 Anayasası ile Kurulan Yeni Düzen ve Demokrat Parti'nin Yargılanma Süreci, ders notları, Türk Siyasal Hayatı II SBK0308-A, Ankara Üniversitesi, 17 Mart 2021.
[17] Nazan Çiçek, 2021, Ders 6: Cumhuriyet'in İlk Koalisyonları Dönemi, Sağ ve Sol Siyasetin Ayrışması, 1960'lı Yıllarda Türkiye Siyasetinin Temel Trendleri, ders notları, Türk Siyasal Hayatı II SBK0308-A, Ankara Üniversitesi, 24 Mart 2021.